

LUND UNIVERSITY

Vem är romantiker? - tankar kring ett idéhistoriskt etiketteringsproblem

Tersmeden, Fredrik

Published in:

Att skriva filosofihistoria (Ugglan 11)

1998

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tersmeden, F. (1998). Vem är romantiker? - tankar kring ett idéhistoriskt etiketteringsproblem. I S. Nordin, & J. Hansson (Red.), *Att skriva filosofihistoria (Ugglan 11)* (s. 115-125). Avd. för idé- och lärdomshistoria, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Vem är romantiker?

Tankar kring ett idéhistoriskt etiketteringsproblem

Fredrik Tersmeden

När jag under hösten 1996 och våren 1997 deltog i Svante Nordins forskarkurs "Teori och metod i filosofins historia" tog åtskilliga av seminarierna plats i en sal, vari en miniatyr av Qvarnströms staty av Esaias Tegnér blickade ned på deltagarna från ett hörn av rummet. Själv sysselsatt med den svenska romantiken tyckte jag naturligtvis att det var trevligt att dela rum med en av de svenska företrädarna härför. Men gjorde jag egentligen det? Enligt *Nationalencyklopedien* var nämligen den man, vilken i Otto Sylwans *Svenska litteraturens historia* på 20-talet med självklarhet placerades bland de främsta i kapitlet "den romantiska tidsåldern", förhindrad "från att liera sig med eller förstå romantikerna". En omvänd rockad har i gengäld Tegnérns vän och årsbarn vid den Karolinska akademien Carl Adolph Agardh – "Den ende som är mig intellektuellt jämbördig" enligt Tegnér själv – fått göra. Honom placerade Sylwan i avsnittet "liberalismens tidsålder", medan däremot en nutida författare som Sven-Eric Liedman om Agardh säger att "ingen är en bättre sinnebild för romantiken än han". Också Bengt Wallerius skriver att "Agardh visar sig med stor konsekvens höra hemma i romantikens idévärld".

Vem är då – när uppfattningarna i de enskilda fallen kan gå så vitt isär – en romantiker? Vad ligger egentligen i själva begreppet romantik, och finns det egentligen något praktiskt vär-

de i ett begrepp som enligt ett engelskt uppslagsverk är "the despair of a rigorous semanticist", av Carl Schmitt i dennes famösa *Politische Romantik* betecknades som "anarki", eller om vilket en svensk litteraturvetare, Thure Stenström nyligen sagt att "Att söka fånga romantikens innersta väsen är [...] som att fånga sill med händerna" (SvD 23/9 1994)? En som i princip valde att lämna ett nekande svar på den sistnämnda frågan var den kände amerikanske idéhistorikern Arthur O Lovejoy, vilken menade att det egentligen inte går att över huvud taget tala om "romantiken" i bestämd form; vad detta ord denoterar är endast "a whole series of intellectual fashions" med föga mer gemensamt än att de innebar ett brott mot 1700-talets idéer och normer.

Här nedan skall trots allt göras ett antal – i och för sig nog så impressionistiska – försök att utifrån olika angreppssätt svara på frågan i essäns titel: vem är romantiker? Först dock något om själva ordet romantiks uppkomst och historia.

Begreppet romantik

Begreppet "romantisk" kan beteckna många ting. I vardags-språket använder vi det kanske oftast i sammanhang som ytterst berör kärleksrelationen man-kvinna: "en romantisk middag för två", "Meryl Streeps nya film är mycket romantisk" etc. Denna innebörd får dock här lämnas åt sidan till förmån för ordets mer idéhistoriska användning, vilket dock är mycket av den förras grund – vi skulle säkerligen icke använda vardagsordet "romantik" såsom vi gör i dag om det inte hade varit för den idéhistoriska "romantiken".

Ursprungligen var begreppet romantisk nämligen snarast pejorativt; en nedsättande beteckning för den litterära stil som utmärkte inte minst riddarromaner och liknande litterära alster

(själva ordet romantik kommer av roman som i sin tur kommer av romanska – de språk på vilka dessa böcker ofta var skrivna). Begreppet stod vid denna tid alltså närmast för fantastisk, överdriven, överklig. När ordet så mot 1700-talets slut får en mer positiv klang i yngre litterära kretsar är det inte ursprungligen som beteckning på de egna alstren utan på den nu uppvärderade äldre litteratur som stod i motsats till den "klassiska". När bröderna Schlegel skrev om "romantisk litteratur" syftade de således på författare som Dante, Cervantes och Shakespeare.

Varken bröderna Schlegel eller andra tänkare, författare och konstnärer vi i dag kallar romantiker kallade sig däremot ursprungligen själva för detta. Det är först ett stycke in på 1800-talet enskilda personer i Tyskland börjar tala om sig själva som "romantiker", ännu något senare i Frankrike (Stendahl är den förste att göra det 1818), och i England över huvud taget inte alls. Som en mer övergripande skol- eller grupp-beteckning används begreppet först 1836, och då av en av riktningens kritiker: Heinrich Heine i hans *Die romantische Schule*. När begreppet dyker upp i Sverige (första gången är i den till den nya riktningen positiva tidningen *Polyfem* 1810) är det också först och främst här som namn på själva stilriktningen i sig; sålunda kan Tegnér 1820 i ett brev skriva om Amalia von Helvig att hon "är en stor admiratrice af Atterbom och den nya Romantiken".¹ Som benämning på en grupp personer talar man däremot i Sverige länge om "den nya skolan", en benämning sprungen ur dess belackares tidigare, mer nedsättande epitet "den nya sekten".² Att denna sekt för motståndarna omfattade inte bara yviga uppsalafosforister som Atterbom och Hammarsköld utan även de grupper som ibland har kommit att sättas i motsats snarare än samband härmed – nämligen "göter" som Geijer och Ling eller "neutrer" som Wallin och Tegnér – därom vittnar ännu ett brev från den sistnämnde, vari det, med hänvisning till

de olika riktningarnas "husorgan", heter att inom den gamla skolan "Idunesarna samt och synnerligen anses för polyfemister och Iduna såsom en blott utgrening av den så kallade nya sekten".

Av ovanstående torde framgå att frågan vem som är romantiker på rent språkliga grunder åtminstone svårligen låter sig besvaras genom tillämpning av exempelvis Quentin Skinners sats att man icke får tillskriva forna tiders tänkare något de icke skulle hålla med om själva: romantikerna kallade sig ju i regel inte romantiker.

Den litterära definitionen

Termen romantik är alltså ursprungligen främst knuten till litteraturen. Ser man i följd härav romantiken som en i första hand konstnärlig rörelse, och då enkannerligen litterär sådan, ligger det naturligtvis nära till hands att låta estetiskt-stilistiska kriterier ligga till grund för bestämningen av vem som är romantiker: förekomsten av yvigt bildspråk, starka känslor och naturupplevelser, förkärleken för medeltid och mystik, samt tillgripandet av nya versmått som sonett, blankvers och ottave rime, blir då den måttstock mot vilken vi får mäta våra kandidater. Håller måtten gör då säkert en Atterbom med sitt sagodrama "Lycksalighetens ö", en Nicander med sina hjältedrapor, eller en Stagnelius som kunde dikta:

*Suckar, suckar äro elementet,
I vars sköte Demiurgen andas.
Se dig om! Vad glädde dina sinnen?
Kom ditt hjärta fortare att klappa,
Och med fröjdens milda rosenskimmer
Flyktigt stänkte dina bleka kinder?*

Säg vad var det? Blott en suck av vemod,
Som, ur andelivets källa fluten,
Vilseför i tidens labyrinth.

Men var lämnar oss ovanstående kriterier då vi betraktar Geijers götiskt kärva "Odalbonde"? Eller med Tegnér som gärna fortsatte att skriva formfulländade alexandriner – franskklassicismen versmått par préférence? Och vad blir det av dem som icke alls eller endast i ringa omfattning skrev vers: en Agardh, en Järta, en Israel Hwasser eller en August von Hartmansdorff? Nej, att man inte kan sätta ett direkt likhetstecken mellan "romantiker" och "romantisk diktare" synes den tyske idéhistorikern Richard Brinkmann göra rätt i att konstatera i förordet till den omfattande antologin *Romantik in Deutschland – Ein interdisziplinäres Symposium*.

Den individualpsykologiska definitionen

Engelsmannen Crane Brinton tar i *The Encyclopedia of Philology* det något originella greppet att börja med att diskutera den romantiska personlighetstypen, vilken han förvisso inte anser bunden till den speciella romantiska epoken. Såväl Alexander den Store och Catullus som Francois Villon och Nietzsche är för honom "romantiker", personer utmärkta av lika mycket lust för vilda äventyr, exotism och excentricitet som förakt för kalkborgerlig konventionalism. Sett ur ett sådant perspektiv är knappast de vedertagna svenska romantikerna att betrakta som sådana. Även om de i vissa fall varit rebeller som unga blev de i regel snart goda fäder och äkta män samt sköt samma ämbetsmän i akademiernas, kyrkans och statens tjänst, av sin ämbetsmannamed bundna att med "nit och trohet [...] uppfylla alla pligter, hwilka enligt Lag och Författningar" ålåg dem

(som det regeln bekräftande undantaget framstår Stagnelius: "Besynnerlig, lurvig och burschikos" enligt Geijers omdöme, samt död vid 30 års ålder). På äldre dagar blev de ofta vackert ordensbehängda. Några större äventyrligheter i form av resor förknippas knappast heller med dem; inte ens vår yvigaste fosforist Atterbom kom längre än en klassisk bildningsresa till Tyskland (där han dock fick träffa såväl Schelling som Hegel och den urtypiskt romantiske målaren C D Friedrich) och Italien, och den svenska romantikens främste producent av exotiska och orientaliska romaner, Wilhelm Fredrik Palmblad, skrev dessa "uppkrupen i en säng, omgiven av sina kryckor, böcker och lexika".

Sett till de yttre levnadsförhållandena kan alltså de svenska romantikerna framstå som just sådana "kälkborgare" som deras ofta mer obundna tyska kollegor så hätskt tog avstånd från. Ser man däremot till vad de skrev och yttrade finner man nog så mycket av samma uppror mot småborgarlighet, snusfornuftig inskränkthet och snöd krämarmaterialism hos svenskarna, så goda samhällets stöttepelare de är. Landshövdingen Järta dundrar i *Odal mannen* mot samtidens "sluga, vinstberäknande småsinne", biskop Tegnér polemiserar i riksdagen mot ett förslag att av ekonomiska skäl flytta vissa helgdagar (intet nytt under solen!) varvid han ironiskt ställer den "måttstock [...] som hämtas av markegångstaxorna över besparade dagsverken" mot "statens andliga elementer", och för blivande professorn Atterbom och hans kollegor vid Uppsala universitet utgör utgivningen av tidningen *Phosphoros* en enda lång kamp mot "medelmåttans hydra". Det synes alltså vara att göra det väl lätt för sig att likt läraren Alberto Knox i Jostein Gaarders filosofiska succéroman *Sofies värld* förklara att de romantiker som inte dog unga "slutade att vara romantiker i 30-årsåldern. Några av dem blev väldigt borgerliga och konservativa."³ Bor-

gerlig livsstil och politisk konservatism å den ena sidan samt romantisk anda och angrepp på materialismen å den andra har synbarligen kunnat gå hand i hand, åtminstone i ett "lagom" land som Sverige.⁴

Den filosofiska definitionen

Att – mer eller mindre radikalt, i ord eller handling – revoltera mot "kälkborgerlighet" kan dock knappast ses som något självändamål, än mindre som någon grundläggande kriterium för att klassa någon som romantiker. Närmare "pudelns kärna" torde man komma om man ser de ovan anförda citaten ur ett djupare perspektiv. De framstår då inte så mycket som revoltörens kritik av småborgaren, som idealistens kritik av materialismen, den rationella materialism som i så mycket hade kännetecknat 1700-talets upplysning och som skulle gå i arv till 1800-talets spirande liberalism (och vars press skulle bemöta den idealistiska kritiken med att kalla den svenska romantikens högborg, Uppsala universitet, för ett "ruttet tory-näste").

Skulle alltså idealismen då vara den "pudelns kärna" vilken låter oss sälla romantikens agnar ur tidens vete? Tja, redan Schück skrev i sin *Sveriges litteratur intill 1900* om det tidiga 1800-talets framstående litteratörer att "[a]lla äro de idealister, och i denna punkt, som dock är den väsentliga, äro de alla romantiker." En klassisk monografi som Albert Nilssons *Svensk romantik* bär undertiteln "Den platoniska strömningen", och det senaste översiktsverket, Svante Nordins *Romantikens filosofi* har diton "Svensk idealism från Höijer till hegelianerna". I det sistnämnda verket heter det vidare att "filosofin dominerade och genomsyrade hela samtidens kulturliv". Också nämnde Schück menade på sin tid att skillnaden mellan vad som kallas förromantik och egentlig romantik ligger just i filosofin: den

förra rörelsen hade ännu inte hunnit taga till sig intrycken från de stora tyska idealistiska tänkarna som Fichte och Schelling, men det hade den senare.

Denna filosofiska definition av romantik har dock, likaväl som den litteraturvetenskapliga och den individualpsykologiska, sina brister. Ty ehuru idealismen nog får betecknas som en nödvändig förutsättning för att kalla någon romantiker, knappast anses som en tillräcklig dito härför. Filosofins historia vimlar ju av idealistiska tänkare alltifrån Platon och Plotinos över Bruno och Shaftesbury, vilka icke för den skull räknas som romantiker i filosofisk mening. Häremot kan man naturligtvis invända att dessa stod för en annan idealism eller en annan tids idealism, som i och för sig skulle komma att utgöra en grund för romantikens dito men naturligtvis inte kunde vara medveten härom; att man så att säga inte kan vara romantiker innan begreppet är uppfunnet. Problemet kvarstår dock så till vida att även tänkare i och kring den romantiska epoken själv, vilka inspirerats av samma källor som de vi kallar romantikerna – Kant, Schelling, Fichte – likväl inte alltid kan klassas som romantiker. Benjamin Höijer var exempelvis idealist, men en idealistisk upplysningsman snarare än en romantiker (även om han inspirerade många av dem som skulle komma att bli det) och inte heller Boström kan i rimlighetens betecknas som romantiker trots att han ovedersägligen var idealist.

Ovanstående problem kan naturligtvis kringgås genom att man preciserar den romantiska filosofin närmare än till bara ett allmänt idealistiskt betraktelsesätt, att man exempelvis likställer den med den av exempelvis Stagnelius så lyriskt besjungne "husguden" Schellings naturfilosofi. Men – med en snävare definition följer då också en snävare tillämpning. Geijer och Tegnéer kan exempelvis knappast räknas som schellingianer (även om de schellingska dragen i den avslutande "Förso-

ningen" i *Frithiofs saga* har påtalats), och till och med Atterbom fjärmade sig så småningom från den tyske mästaren.

Den historisk-organiska definitionen

Så har då alla ovanstående försök att finna absoluta kriterier på det som vi brukar beteckna som romantik till synes fallerat. Bör man således ge upp, bör man kassera begreppet såsom alltför vagt för att vara fruktbart att använda? Nej, till syvende och sist ligger, menar jag, hemligheten just i orden "brukar beteckna" i meningen ovan! Romantiken är, skriver den ovannämnde Brinton, "a generally accepted period [...] of Western cultural history"; "en vedertagen epokbeteckning", skriver Svante Nordin i *Romantikens filosofi*, med tillägget att den som sådan inte är "mer vilseledande än andra epokbeteckningar".

Enligt min mening är det just genom att vara ett "vedertaget" begrepp som "romantiken" får sin styrka för historikern, idéhistorikern och alla andra humanister som har att befatta sig med den. Ty hur blir ett begrepp "vedertaget"? Jo, genom att det är levande – genom att det används och har använts i mer eller mindre vanligt språkbruk genom generationer – i detta fall ända tillbaka till den epok det själv betecknar och till och med tidigare än så. Förvisso har betydelsen härunder på ett (för att använda en av romantikernas egna favorittermer) organiskt sätt glidit, förskjutits, töjts, men det är ju just det som händer med levande begrepp (till skillnad från döda begrepp, vilka bibehåller sin ursprungliga innebörd, vilken dock är förborgad för alla utom den filologiske likskändaren). Ja, det vedertagna begreppet blir, för att tala med Jonathan Rée, en av dessa "dogordinary terms, in their ordinary elusive precision [...]".⁵

"Elusive", gäckande – ja, förvisso lämnar oss denna "vedertagna" historiska definition med en epok – en skola, en be-

teckning – som kan vara nog så vag i konturen, och där det kan vara litet upp till den enskilde bedömaren huruvida en Agardh eller Tegnér skall kvala in i romantikernas krets. En av den enskilde forskaren noga utvald, preciserad och på guldväg vägd term vore naturligtvis oändligt mer exakt, men den är och förblir en skrivbordskonstruktion utan egentlig hemortsrätt i den historiska verkligheten (och vad mer: ett konstruerat, stipulativt begrepp riskerar faktiskt att bli så till den grad exakt att det, när det kommer till kritan, inte alls låter sig tillämpas på denna komplexa verklighet!).

Gunnar Heckscher har om romantikens tänkare sagt att de inte hade "någon större respekt för motsägelselagen", och en liknande uppfattning gav på 50-talet Erik Ryding uttryck för då han skrev att den romantiska filosofins olikartade yttringar "[s]tundom kan [...] vara så sammanvävda på ett motsägelsefullt sätt, så att systemets upphovsman i själva verket måste desavouera en av dem, ehuru han uppger sig omfatta båda." Vill man se det mera positivt är det väl snarast så att romantikens filosofi innebär en tro på just de skenbara motsatsernas förening i något högre, i något besjälade "absolut"; ett "absolut" varom vi dock aldrig kan få någon fullkomlig kunskap, åtminstone inte via det rena förnuftet. Att använda begreppet "romantik" i dess historiskt framvuxna, vedertagna, men ack så spretande betydelse kan också leda till motsägelser, vilka det i vetenskapens drivhus odlade förnuftet kan finna svåra att överbrygga. Likväl tvekar åtminstone inte jag att fortsätta härmed, ty någonstans tycker jag mig trots allt förnimma dess absoluta men odefinierbara innebörd.

Noter

¹ "Nya" i det här fallet anknyter till det numera ovanliga bruket att beteckna 1800-talets romantik som "nyromantiken", medan den ursprungliga romantiken förlägges till medeltiden.

² Också i Tyskland förekom beteckningen "die Neue Schule".

³ Garder låter också Alberto beskriva romantiken som "Europas första ungdomsrevolt".

⁴ Om man skall tro ett renlärt marxistiskt verk – den östtyska *Philosophisches Wörterbuch* (Leipzig 1976) – var hela den romantiska revolten mot borgerligheten något av en chimär emedan romantikerna bara kritiserade "ytan" och inte de "grundläggande" materiella förhållandena. Lenin kallade romantiken rätt och slätt en "omvänd kalkborgerlighet".

⁵ Se dennes artikel om översättningar av filosofiska texter: "Being foreign is different" i *Times Literary Supplement* 6 september 1996.